

УДК 355.1:342.7 (569.4) (477)

DOI <https://doi.org/10.51989/NUL.2026.1.26>

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МОБІЛІЗАЦІЇ НАСЕЛЕННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ: ДОСВІД ІЗРАЇЛЮ ТА ОРІЄНТИРИ ДЛЯ РОЗВИТКУ БЕЗПЕКОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Циганов Олег Григорович,

orcid.org/0000-0002-8924-1139

доктор юридичних наук, доцент,

провідний науковий співробітник

відділу науково-правових експертиз

Інституту правотворчості та науково-правових експертиз

Національної академії наук України

У статті здійснено комплексний науково-правовий аналіз організаційно-правових засад мобілізації населення в умовах воєнного стану на прикладі Держави Ізраїль з метою визначення можливих орієнтирів для подальшого розвитку безпекового законодавства України. Актуальність дослідження зумовлена збройною агресією Російської Федерації проти України, тривалим застосуванням правового режиму воєнного стану та необхідністю вдосконалення національної моделі мобілізаційної підготовки і мобілізації з урахуванням зарубіжного досвіду держав, що функціонують в умовах постійних безпекових загроз.

У роботі розкрито теоретико-правові засади мобілізації населення та мобілізаційної підготовки як комплексних інститутів публічного права, що формуються на перетині норм конституційного, адміністративного та військового права. Проаналізовано нормативно-правове регулювання мобілізації в Ізраїлі, зокрема положення Базових законів, законодавства про військову службу та резерв, а також особливості функціонування надзвичайних правових режимів у системі забезпечення національної безпеки. Особливу увагу приділено ролі органів публічної влади, механізмам міжінституційної координації та правовим гарантіям реалізації мобілізаційного обов'язку громадян.

У статті здійснено оцінку ефективності ізраїльської моделі мобілізації з позицій її організаційної спроможності, правової визначеності та суспільної легітимності. Обґрунтовано, що ключовими чинниками стійкості цієї моделі є інституційна інтеграція суспільства у реалізацію безпекової політики держави, стабільність правового регулювання мобілізаційних відносин, а також наявність дієвих механізмів демократичного і судового контролю, зокрема застосування принципу пропорційності. На основі проведеного аналізу сформульовано імплементаційні орієнтири для України, спрямовані на подальший розвиток безпекового законодавства, удосконалення інституту резерву та забезпечення балансу між потребами оборони і принципами правової держави в умовах воєнного стану.

Ключові слова: мобілізація населення, воєнний стан, безпекове законодавство, мобілізаційна підготовка, інститут резерву, Держава Ізраїль, національна безпека і оборона, судовий контроль, імплементаційні орієнтири для України.

Tsyhanov Oleh. Organizational and legal foundations for mobilizing the population under martial law: Israel's experience and guidelines for developing Ukraine's security legislation

The article provides a comprehensive scientific and legal analysis of the organizational and legal basis for mobilizing the population under martial law, using the example of the State of Israel, with the aim of identifying possible guidelines for the further development of Ukraine's security legislation. The relevance of the study is determined by the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, the prolonged application of the legal regime of martial law, and the need to improve the national model of mobilization training and mobilization, taking into account the foreign experience of states operating in conditions of constant security threats.

The work reveals the theoretical and legal foundations of mobilization of the population and mobilization training as complex institutions of public law, formed at the intersection

of constitutional, administrative, and military law. It analyzes the regulatory and legal framework for mobilization in Israel, in particular the provisions of the Basic Laws, legislation on military service and reserves, as well as the peculiarities of the functioning of emergency legal regimes in the national security system. Particular attention is paid to the role of public authorities, mechanisms of inter-institutional coordination, and legal guarantees for the implementation of citizens' mobilization duties.

The article assesses the effectiveness of the Israeli mobilization model in terms of its organizational capacity, legal certainty, and public legitimacy. It is argued that the key factors for the sustainability of this model are the institutional integration of society into the implementation of the state's security policy, the stability of legal regulation of mobilization relations, and the existence of effective mechanisms of democratic and judicial control, in particular the application of the principle of proportionality. Based on the analysis, implementation guidelines for Ukraine have been formulated, aimed at further developing security legislation, improving the reserve institution, and ensuring a balance between defense needs and the principles of the rule of law in a state of martial law.

Key words: *mobilization of the population, martial law, security legislation, mobilization training, reserve institution, State of Israel, national security and defense, judicial control, implementation guidelines for Ukraine.*

Постановка проблеми. Умови воєнного стану об'єктивно підвищують вимоги до спроможності держави швидко, організовано й легітимно залучати людські ресурси для потреб оборони. Повномасштабна військова агресія Російської Федерації проти України засвідчила, що мобілізація населення та мобілізаційна підготовка є не лише техніко-адміністративними процедурами, а системними інститутами, від яких залежить стійкість публічного управління, безперервність функціонування критично важливих секторів держави і суспільства та здатність збройних сил нарощувати спроможності у стислі строки. Водночас мобілізаційні рішення в умовах воєнного стану неминуче пов'язані з інтенсивним втручанням у сферу прав і свобод людини, що вимагає застосування підвищених стандартів правової визначеності, процедурної прозорості, пропорційності та ефективного контролю.

У цьому контексті особливо актуальним є порівняльно-правовий аналіз моделей держав, які протягом тривалого часу функціонують в умовах підвищеної воєнної загрози та вибудували сталі механізми мобілізаційної готовності. Досвід Держави Ізраїль є показовим, оскільки поєднує нормативно закріплений загальний військовий обов'язок, розвинений інститут резерву та практику швидкого розгортання сил за наявності судового контролю за діями органів влади у сфері безпеки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання мобілізації, резервної служби та цивільно-військових відносин в Ізраїлі детально розробляються у працях зарубіжних учених. Зокрема, С. А. Коен простежує еволюцію ізраїльської моделі «народної армії» та підкреслює значення інституту резерву як ядра мобілізаційної спроможності, водночас фіксуючи соціальні й інституційні трансформації цієї моделі [1]. Політико-інституційні основи безпекової державності як сукупність базових інституційних, правових та ідеологічних характеристик держави, які визначають її здатність формувати, реалізовувати й легітимувати політику безпеки в умовах постійних або системних загроз, а також механізми інтеграції суспільства в реалізацію державної політики безпеки досліджує Г. Бен-Дор [2], а історико-соціологічні засади формування мобілізаційної культури та її вплив на державні практики аналізує У. Бен-Еліезер [3]. Окремий блок становлять праці з конституційного права та судового контролю в умовах надзвичайних повноважень. А. Барак розкриває роль суду в демократії та застосування принципу пропорційності як критерію оцінки безпекових рішень [4], тоді як Д. Кретцмер акцентує увагу на ризиках нормалізації надзвичайного режиму (коли тимчасові, виняткові правові механізми, що запроваджуються для реагування на війну або надзвичайну загрозу, фактично стають постійною

практикою управління, навіть, якщо формально вони й далі називаються «тимчасовими») та необхідності інституційних запобіжників [5]. Соціально-правові аспекти легітимності служби й резерву, включно з питаннями селективності та справедливості мобілізаційного навантаження, системно висвітлює Я. Леві [6]. Водночас у вітчизняній юридичній літературі переважають дослідження, зосереджені на правовому забезпеченні мобілізації та діяльності органів публічної влади під час воєнного стану, проте порівняльні розвідки, що комплексно поєднують нормативний, інституційний і соціальний виміри ізраїльської моделі, залишаються фрагментарними. Це й зумовлює потребу в науковому осмисленні організаційно-правових заходів мобілізації населення та мобілізаційної підготовки в Ізраїлі як цілісної системи, релевантної для подальших порівняльно-правових висновків.

Метою цієї статті є комплексний аналіз організаційно-правових заходів мобілізації населення та мобілізаційної підготовки в умовах воєнного стану на прикладі Ізраїлю, а також визначення напрямів імплементації досвіду цієї держави у контексті розвитку безпекового законодавства України. Для досягнення зазначеної мети передбачається з'ясування теоретико-правових засад мобілізації, аналіз нормативно-правового регулювання мобілізаційних процесів, дослідження інституційних і організаційних механізмів їх реалізації, а також оцінка практичної результативності відповідної моделі.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері мобілізації населення в умовах воєнного стану, а предметом – організаційно-правові заходи мобілізації населення та мобілізаційної підготовки в Державі Ізраїль. Методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціально-юридичні методи пізнання, що дозволяють розглядати мобілізаційні процеси як цілісне правове та організаційне явище.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мобілізація населення та мобілізаційна підготовка у теоретико-правовому вимірі розглядаються як взаємопов'язані публічно-правові інститути, спрямовані на забезпечення здат-

ності держави функціонувати в умовах особливого періоду та воєнного стану. Вони охоплюють сукупність нормативно визначених обов'язків, організаційних процедур і управлінських рішень, пов'язаних із залученням людських ресурсів, економіки та системи публічного управління до виконання оборонних завдань країни.

У вітчизняній правовій системі теоретичні засади мобілізації ґрунтуються на конституційному обов'язку громадян України щодо захисту Вітчизни, її незалежності та територіальної цілісності (ст. 65 Конституції України [7]), а також на спеціальному законодавстві у сфері безпеки й оборони.

При цьому ключове значення мають Закон України «Про оборону України» від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII [8] та Закон України «Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію» від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII [9], які визначають поняття мобілізації, її види, коло суб'єктів мобілізаційних правовідносин, їх повноваження та обов'язки. Закон України «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 р. № 389-VIII [10] встановлює правові межі реалізації мобілізаційних заходів і допустимі рамки тимчасового обмеження прав і свобод людини в умовах воєнного стану.

У науковій доктрині України мобілізація обґрунтовується як об'єкт публічного адміністрування, що потребує чіткої процедурної регламентації та інституційної координації. Так, у статті Б. В. Бойка з цього питання мобілізаційна підготовка і мобілізація визначаються як самостійні публічно-правові явища, для яких характерними є імперативний метод правового регулювання та підвищений рівень державного контролю. Ці об'єкти публічного адміністрування включають комплекс організаційних, правових та економічних заходів, спрямованих на забезпечення оборони держави. Описуваний зазначеним науковцем теоретико-правовий аспект передбачає їх управління через військові адміністрації та органи місцевого самоврядування [11, с. 520–521].

Адміністративно-деліктний аспект забезпечення мобілізаційного законодавства розкрито у праці В. М. Братковського

та О. Б. Черномаз, котрі обґрунтовують необхідність юридичної відповідальності як елементу гарантування реальної дії мобілізаційних приписів у період воєнного стану [12].

Порівняльно-правовий вимір проблематики мобілізації висвітлюється Я. І. Євсюковою, яка наголошує на значенні системності, правової визначеності та суспільної легітимності мобілізаційних заходів [13]. Узагальнюючий військово-правовий підхід представлено у курсі лекцій П. П. Богуцького та С. М. Скуріхіна «Основи військового права України», де мобілізація розглядається як складова військово-правового механізму держави та елемент забезпечення національної безпеки [14].

У зарубіжній науковій думці теоретичні засади мобілізації тісно пов'язуються з проблематикою надзвичайних правових режимів і меж державного втручання у сферу прав людини. Зокрема, А. Барак наголошує, що мобілізаційні рішення в умовах надзвичайного чи воєнного стану мають відповідати принципу пропорційності та підлягати судовій оцінці [15, с. 483–491, 508–515]. Аналогічну позицію висловлює Д. Кретцмер, наголошуючи на неприпустимості перетворення надзвичайних повноважень на постійний інструмент управління [5, с. 145–156].

Отже, теоретико-правові засади мобілізації населення та мобілізаційної підготовки формуються на перетині конституційного, адміністративного та військового права й передбачають поєднання імперативних управлінських механізмів із принципами правової держави. В умовах воєнного стану ефективність мобілізації залежить не лише від масштабів залучення ресурсів, а й від рівня правової визначеності, інституційної узгодженості та дотримання стандартів пропорційності й легітимності, що створює методологічну основу для подальшого аналізу зарубіжного досвіду, зокрема Держави Ізраїль.

Нормативно-правове регулювання мобілізації населення в Ізраїлі сформувалося в умовах постійної воєнної загрози та характеризується високим ступенем системності, стабільності й інтегрованості у загальний механізм забезпечення

національної безпеки. Особливістю ізраїльської правової моделі є відсутність єдиного кодифікованого конституційного акта, що компенсується системою Базових законів (*Basic Laws*), які виконують квазіконституційну функцію та визначають фундаментальні засади організації публічної влади і сектору безпеки.

Ключовим актом конституційного рівня у сфері оборони є *Basic Law: The Army* (1976) (Базовий закон «Армія оборони Ізраїлю» від 1976 р.) [16], який закріплює принцип цивільного контролю над Армією оборони Ізраїлю (*Israel Defense Forces, IDF*), підпорядкування армії уряду країни та визначає її як єдину збройну силу держави. Хоча цей закон безпосередньо не регламентує мобілізаційні процедури, він створює правову основу для подальшого законодавчого регулювання військового обов'язку, служби та резерву. Як зазначають К. Кляйн і Д. Кретцмер, саме цей закон Ізраїлю формує рамки взаємодії між цивільною владою і військовими структурами в умовах безпеки [17].

Центральним спеціальним нормативно-правовим актом, що безпосередньо регламентує мобілізацію населення, є *Defence Service Law (Consolidated Version)* (1986) (Закон про службу в збройних силах від 1986 р.) [18]. Цей закон встановлює загальний військовий обов'язок, визначає порядок строкової служби, служби за контрактом і служби в резерві, а також правовий статус осіб, які підлягають мобілізації. При цьому законодавче закріплення резервної служби як довготривалого публічно-правового обов'язку громадянина є визначальною рисою ізраїльської мобілізаційної моделі. С. А. Коен підкреслює, що саме нормативна визначеність резерву забезпечує здатність Ізраїлю швидко нарощувати чисельність збройних сил без розгортання масштабної кадрової армії [1, с. 63–78].

Особливе місце в системі нормативного регулювання Ізраїлю займають акти, що стосуються правових режимів надзвичайного і воєнного станів. З моменту створення держави в Ізраїлі формально діє режим надзвичайного стану (*state of emergency*), який пері-

одично продовжується рішеннями Кне-сету. Його правовою основою є, зокрема, Law and Administration Ordinance (1948) (Постанова про право та адміністрацію від 1948 р.) [19], а також система надзвичайних регламентів (*Emergency Regulations*), що дозволяють уряду Ізраїлю оперативно ухвалювати нормативні рішення у сфері оборони та мобілізації. Як зауважує Д. Кретцмер, ці регламенти істотно розширюють повноваження виконавчої влади, але водночас підлягають судовому контролю [5, с. 145–146].

Визначальною особливістю ізраїльської правової моделі є розвинений механізм судового контролю за мобілізаційними та безпековими рішеннями. Верховний суд Ізраїлю (*High Court of Justice*) послідовно виходить із того, що навіть в умовах надзвичайного чи воєнного стану рішення органів виконавчої влади мають відповідати принципам розумності та пропорційності. Щодо цього А. Барак у своїх працях обґрунтовує, що принцип пропорційності є ключовим критерієм оцінки правомірності обмежень прав людини, зокрема у процесі мобілізації [4, с. 104–113, 187–195; 15, с. 483–491].

У науковій літературі також підкреслюється тісний зв'язок нормативно-правового регулювання мобілізації з соціальною легітимністю військового обов'язку. Так, у працях Я. Леві зазначається, що правова визначеність мобілізаційних обов'язків і гарантій є передумовою сприйняття резервної служби як справедливого та суспільно необхідного обов'язку [6, с. 89–102].

Отже, нормативно-правове регулювання мобілізації населення в Ізраїлі характеризується багаторівневістю та поєднанням конституційних, законодавчих і надзвичайних правових інструментів. Чітке законодавче закріплення військового обов'язку і резервної служби, наявність постійного надзвичайного правового режиму та ефективний судовий контроль за діями органів влади створюють цілісну правову модель мобілізації, що забезпечує високий рівень оборонної спроможності держави й становить значний інтерес для порівняльно-правового аналізу.

Організаційні механізми здійснення мобілізації населення в Державі Ізра-

їль характеризуються високим рівнем централізації управління, чітким розмежуванням повноважень між цивільними й військовими органами та постійною інтеграцією мобілізаційних процедур у систему повсякденного державного управління. На відміну від багатьох держав, де мобілізаційні інститути активізуються переважно в умовах воєнного стану, в Ізраїлі вони функціонують у режимі постійної готовності, що зумовлено тривалим характером безпекових загроз.

Координаційна роль у сфері мобілізації належить уряду Ізраїлю та Міністерству оборони, які визначають стратегічні параметри мобілізаційної політики та ухвалюють рішення щодо розгортання резерву. Безпосередня реалізація мобілізаційних заходів покладена на Армію оборони Ізраїлю, яка не лише здійснює військове командування, а й також виконує координуючі функції у взаємодії з органами публічної влади.

Варто наголосити, що у структурі Армії оборони Ізраїлю резервна служба є не допоміжним, а системоутворюючим елементом. Організаційно мобілізація резерву забезпечується через спеціалізовані структури Генерального штабу IDF, котрі відповідальні за облік, підготовку та оперативне залучення резервістів. При цьому організаційні засади служби в резерві детально врегульовані Defence Service Law (Consolidated Version) (1986), який встановлює періодичність призову резервістів, тривалість зборів і механізми виклику на службу. Як зазначає у зв'язку з цим С. А. Коен, саме інституційна єдність кадрової армії та резерву є визначальною передумовою швидкого мобілізаційного розгортання [1, с. 63–72]. При цьому науковець вказує, що організаційна ефективність ізраїльської мобілізаційної системи базується на поєднанні правового обов'язку резервної служби з розгалуженою адміністративною інфраструктурою обліку, оповіщення та логістичного забезпечення [1, с. 21–32, 63–78]. За цих умов персоніфікований облік резервістів і регулярні навчальні збори забезпечують актуальність мобілізаційних даних і підтримання бойової готовності. У. Бен-Еліезер щодо цього

підкреслює, що систематична інтеграція резервної служби в життєвий цикл громадянина перетворює мобілізацію з разового заходу на сталий соціально-організаційний інститут [3, с. 167–176]. Така система персоніфікованого обліку резервістів дозволяє здійснювати масову мобілізацію протягом кількох годин або днів без створення паралельних управлінських структур.

Крім того, важливим елементом організаційного механізму в зазначеній сфері в Ізраїлі є територіальний принцип формування резервних підрозділів, який також у значній мірі сприяє швидкому збору особового складу та підтримує високий рівень внутрішньої згуртованості. Дослідниками підкреслюється, що поєднання територіальної організації резерву з постійними навчальними зборами перетворює мобілізацію з разового заходу на безперервний процес підготовки суспільства до оборони [3, с. 98–112, 167–176].

В організаційній структурі реалізації відповідних заходів особливе значення має тісна координація між військовими структурами та органами виконавчої влади. Уряд Ізраїлю через Міністерство оборони забезпечує нормативне, фінансове й адміністративне супроводження мобілізаційних процесів, тоді як органи місцевого самоврядування залучаються до оповіщення населення, логістичної підтримки та забезпечення функціонування критичної інфраструктури. Така модель дозволяє поєднати централізоване управління з високим рівнем суспільної мобілізаційної готовності. Саме інтеграція цивільного сектору в мобілізаційні механізми забезпечує їхню сталість і знижує соціальні витрати мобілізації. У контексті аналізу безпекової державності Г. Бен-Дор звертає увагу на те, що ефективність централізованих управлінських рішень у сфері безпеки значною мірою залежить від інституційної та ідеологічної інтеграції суспільства в реалізацію державної політики [2, с. 14–18.].

Окрему важливу роль у здійсненні мобілізації відіграють цифрові та інформаційні інструменти оповіщення, що забезпечують швидке доведення мобілізаційних розпоряджень до резервістів. Так, сучасні дослідження ізраїльських практик

управління безпекою вказують на поступову трансформацію мобілізації в елемент системи національної стійкості (*national resilience*), де організаційні рішення поєднуються з інформаційною політикою та управлінням ризиками.

Водночас організаційні механізми мобілізації не є автономними від правових обмежень і підлягають цивільному та судовому контролю. Так, Верховний суд Ізраїлю здійснює перевірку законності та пропорційності мобілізаційних рішень, зокрема щодо звільнення від служби, відстрочок та рівності мобілізаційного навантаження. Цей державний орган неодноразово розглядав спори щодо порядку залучення резервістів, тривалості служби та пропорційності мобілізаційного навантаження, що, за оцінкою А. Барака, сприяє підтриманню балансу між потребами безпеки та правами людини [4, с. 187–195]. При цьому дослідник наголошує, що судовий контроль у сфері безпеки є інструментом не стримування обороноздатності, а підвищення легітимності мобілізаційних заходів.

Отже, організаційні механізми мобілізації населення в Ізраїлі являють собою цілісну систему, в якій військове управління, цивільна адміністрація та суспільство функціонують у режимі постійної мобілізаційної готовності. Поєднання централізованого командування, розвинутого інституту резерву, міжінституційної координації та ефективного контролю забезпечує здатність держави оперативно реагувати на безпекові виклики. Саме ця організаційна сталість забезпечує високу мобілізаційну готовність держави та створює практичний інтерес для використання елементів ізраїльського досвіду у порівняльно-правових дослідженнях.

Слід зауважити, що ефективність ізраїльської моделі мобілізації населення зумовлена поєднанням правової визначеності, організаційної цілісності та високого рівня суспільної легітимності військового обов'язку. На відміну від багатьох держав, де мобілізаційні механізми мають ситуативний характер, в Ізраїлі вони інтегровані в постійну систему національної безпеки та функціонують у режимі безперервної готовності, що

істотно скорочує часовий лаг між ухваленням рішення та фактичним розгортанням сил.

Ключовим критерієм ефективності є *оперативність мобілізації резерву*. Нормативне закріплення резервної служби в Defence Service Law (Consolidated Version) (1986) та регулярна участь резервістів у навчальних зборах забезпечують здатність Армії оборони Ізраїлю швидко збільшувати чисельність особового складу без створення надмірно громіздкої кадрової армії. Як зазначає С. А. Коен, саме стабільність правового статусу резерву та його органічний зв'язок із цивільним суспільством є визначальними чинниками мобілізаційної спроможності Ізраїлю [1, с. 63–78].

Іншим важливим показником ефективності є *інституційна узгодженість мобілізаційних рішень*. Ізраїльська модель характеризується чітким розмежуванням повноважень між урядом, Міністерством оборони та військовим командуванням, що мінімізує ризики управлінських збоїв у кризових ситуаціях. У ширшому політико-інституційному контексті аналізу безпекової державності Г. Бен-Дор, досліджуючи співвідношення держави, ідеології та суспільної організації, звертає увагу на те, що стійкість безпекової політики за умов перманентної загрози значною мірою залежить від рівня інституційної легітимації державних рішень у суспільстві [2, с. 14–18].

Водночас оцінка ефективності ізраїльської моделі не може обмежуватися виключно військово-організаційними показниками. Важливим критерієм є *відповідність мобілізаційних заходів стандартам правової держави*. У працях А. Барака обґрунтовується, що навіть в умовах воєнного стану обмеження прав людини, пов'язані з мобілізацією, мають відповідати принципу пропорційності й підлягати ефективному судовому контролю [4, с. 187–195; 15, с. 483–491]. Практика Верховного суду Ізраїлю підтверджує, що наявність такого контролю підвищує легітимність мобілізаційних рішень і, відповідно, їх суспільне сприйняття.

Критичний аналіз ефективності також передбачає врахування *соціальних*

і демографічних викликів, пов'язаних із нерівномірним розподілом мобілізаційного навантаження. З цього приводу Я. Леві наголошує, що селективність мобілізації та наявність винятків із військового обов'язку можуть породжувати соціальну напругу, яка в довгостроковій перспективі впливає на ефективність мобілізаційної моделі. Водночас автор підкреслює, що правова визначеність таких винятків і відкритість публічної дискусії знижують ризики делегітимації системи резерву [6, с. 89–102].

Загалом ефективність ізраїльської моделі мобілізації населення в умовах воєнного стану полягає у здатності поєднати високу оперативну готовність із дотриманням базових правових стандартів. Поєднання чіткого нормативного регулювання, розвинених організаційних механізмів і постійного судового контролю створює стійку мобілізаційну систему, адаптовану до тривалих безпекових викликів. Саме ця комплексність робить ізраїльський досвід цінним для порівняльно-правового аналізу та обґрунтування можливих напрямів удосконалення мобілізаційного законодавства в інших державах, зокрема в Україні.

Висновки та імплементаційні орієнтири для України. Проведений аналіз теоретико-правових засад, нормативно-правового регулювання, організаційних механізмів та ефективності мобілізації населення в Державі Ізраїль дозволяє дійти висновку, що ізраїльська модель мобілізації становить цілісну публічно-правову систему, інтегровану в механізм забезпечення національної безпеки та функціонування держави в умовах тривалої воєнної загрози. Її ключовою ознакою є поєднання стабільного законодавчого регулювання, постійної організаційної готовності та розвинених механізмів демократичного і судового контролю.

Ефективність ізраїльської моделі мобілізації зумовлюється насамперед нормативною визначеністю військового обов'язку та резервної служби, які закріплені на законодавчому рівні як довготривалі публічно-правові обов'язки громадянина. Такий підхід забезпечує передбачуваність мобілізаційних процесів, знижує управлінські ризики в кри-

зових ситуаціях і сприяє формуванню суспільної легітимності мобілізаційних рішень. Водночас наявність постійного надзвичайного правового режиму в Ізраїлі компенсується ефективним судовим контролем, що дозволяє утримувати баланс між потребами безпеки та стандартами правової держави.

Для України, яка перебуває в умовах збройної агресії Російської Федерації та тривалого воєнного стану, ізраїльський досвід має насамперед методологічне та інституційне, а не пряме рецептурне значення. Його імплементація не може зводитися до механічного запозичення окремих норм чи організаційних рішень, а потребує адаптації до української конституційної моделі, системи публічного управління та соціально-демографічних умов.

Першим імплементаційним орієнтиром у цьому контексті є *підвищення рівня правової визначеності мобілізаційного законодавства*. Йдеться про подальшу систематизацію норм, що регулюють мобілізаційну підготовку, мобілізацію та проходження служби в резерві, із чітким розмежуванням повноважень суб'єктів публічної влади, обов'язків громадян і гарантій їх правового захисту. Ізраїльська практика засвідчує, що саме стабільність і передбачуваність правового регулювання є ключовими чинниками ефективної мобілізації.

Другим орієнтиром є *інституційна інтеграція мобілізаційних механізмів у систему повсякденного державного управління*. Досвід Ізраїлю демонструє доцільність функціонування мобілізаційних інститутів не як тимчасових або виключно кризових структур, а як постійного елемента управління сектором безпеки. Для України це означає необхідність подальшого розвитку інституту резерву, удосконалення механізмів

обліку, підготовки та перепідготовки резервістів, а також налагодження стабільної координації між військовими структурами та органами публічної влади.

Третім імплементаційним орієнтиром є *посилення ролі правових запобіжників і судового контролю у сфері мобілізації*. Ізраїльська модель переконливо засвідчує, що наявність ефективного контролю за мобілізаційними рішеннями органів виконавчої влади не знижує обороноздатність держави, а навпаки – підвищує їх легітимність і рівень суспільної довіри. У цьому контексті для України актуальним є забезпечення реальної дії принципів пропорційності, правової визначеності та доступу до правосуддя навіть в умовах воєнного стану.

Четвертим орієнтиром виступає *врахування соціального виміру мобілізації*. Ізраїльський досвід свідчить, що ефективність мобілізаційної системи залежить не лише від організаційної спроможності держави, а й від суспільного сприйняття справедливості мобілізаційного навантаження. Для України це означає необхідність забезпечення прозорих і зрозумілих критеріїв призову, резервної служби та встановлення винятків, а також належного соціального й правового захисту військовослужбовців і резервістів.

Узагальнюючи, можна констатувати, що ізраїльська модель мобілізації населення є прикладом стійкої публічно-правової конструкції, адаптованої до тривалих безпекових викликів. Її ключова цінність для України полягає у демонстрації того, що висока мобілізаційна готовність може і повинна поєднуватися з принципами правової держави, ефективним судовим контролем і соціальною легітимністю. Саме такий підхід створює передумови для довгострокової стійкості мобілізаційної системи в умовах воєнного стану та повоєнної трансформації держави.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Cohen S. A. *Israel and Its Army: From Cohesion to Confusion*. London: Routledge, 2008. 210 p.
2. Ben-Dor G. *Stateness and Ideology in Contemporary Middle Eastern Politics*. *Jerusalem Journal of International Relations*. 1987. Vol. 9, No. 3. P. 3–25.
3. Ben-Eliezer U. *The Making of Israeli Militarism*. Bloomington: Indiana University Press, 1998. 296 p.
4. Barak A. *The Judge in a Democracy*. Princeton University Press, 2006. 368 p.

5. Kretzmer D. The Occupation of Justice: The Supreme Court of Israel and the Occupied Territories. Albany: State University of New York press, 2002. 272 p.
6. Levy Y. Israel's Materialist Militarism. Lanham, Md : Lexington books, 2007. 285 p.
7. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/-laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 27.01.2026).
8. Про оборону України : Закон України від 6 грудня 1991 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text> (дата звернення: 27.01.2026).
9. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21 жовтня 1993 р. № 3543-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3543-12#Text> (дата звернення: 27.01.2026).
10. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12 травня 2015 р. № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 27.01.2026).
11. Бойко Б. В. Мобілізаційна підготовка та мобілізація як об'єкти публічного адміністрування: теоретико-правові питання. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 6. С. 515–520. DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.06.83> (дата звернення: 27.01.2026).
12. Братковський В. М., Чорномаз О. Б. Правове регулювання мобілізаційної підготовки та мобілізації і його охорона за допомогою адміністративно-деліктних норм. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2025. Вип. 88, ч. 2. С. 286–292. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.88.2.39> (дата звернення: 27.01.2026).
13. Євсюкова Я. І. Мобілізаційна підготовка та мобілізація: українська та зарубіжна модель. *Форум права*. 2010. № 1. С. 100–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2010_1_18 (дата звернення: 27.01.2026).
14. Богуцький П. П., Скуріхін С. М. Основи військового права України: курс лекцій. 2-ге вид., перероб. та доп. Одеса : Фенікс, 2011. 343 с.
15. Barak A. Proportionality: Constitutional Rights and their Limitations (Cambridge Studies in Constitutional Law Book 2). New York, N.Y.: Cambridge University Press. 2012. 615 p. DOI: 10.1017/CBO9781139165100.
16. Basic Law: The Army, 1976. URL: <https://www.cambridge.org/core/-journals/-israel-law-review/article/abs/basic-law-the-army-1976/-FC7722224A717F14-E506C351D78D3C1E> (дата звернення: 27.01.2026).
17. Klein C., Kretzmer D. Israeli Constitutional Law. Alphen aan den Rijn: Kluwer Law International, 2012. 384 p.
18. Basic Laws of Israel: Defense Service Law (1986). Jewish Virtual Library. URL: <https://www.jewishvirtuallibrary.org/politics-wing/israel/basic-laws-of-israel/-israel-defense-service-law-1986> (дата звернення: 27.01.2026).
19. Law and Administration Ordinance No. 1 of 5708-1948. URL: <https://www.adalah.org/uploads/oldfiles/Public/files/Discriminatory-Laws-Database/-English/49-Emergency-Orders-derived-from-Law-and-Administration-Ordinance-1948.pdf> (дата звернення: 27.01.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 17.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 08.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу (CC BY 4.0)